

АНОТАЦІЯ

Семененко О. В. «Культ Асклепія в американській історіографії (остання чверть XIX ст. – сучасність)» -

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – Історія та археологія (Галузь знань 03 – Гуманітарні науки). – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України. Харків, 2025.

Дисертація являє собою комплексне узагальнююче дослідження, метою якого є характеристика результатів дослідження американськими вченими культу Асклепія в Стародавніх Греції та Римі.

Культ бога лікування Асклепія займав особливе місце серед чисельних релігійних традицій античного світу, що було зумовлено його унікальними характеристиками. Храми бога-цілителя не лише виконували релігійну функцію, а й відігравали важливу роль у системі надання медичної допомоги, лікуючи хронічно хворих пацієнтів, з якими зазвичай, відмовлялися працювати світські лікарі. Серед відмінних рис культу Асклепія можна виокремити спеціалізацію храмів на лікуванні хронічних захворювань, поєднання як релігійних, так і раціональних методів терапії, відкритість асклепіонів для представників усіх соціальних верств і статей, а також його адаптивність до місцевих культурних особливостей. Завдяки цій гнучкості культ Асклепія не лише інтегрувався у сакральні практики різних регіонів, але й вплинув на локальні релігійні традиції. Дослідження зазначеного культу дозволяє отримати цінні відомості про зв'язок релігії та медицини в античному суспільстві, соціальну стратифікацію, а також специфіку культурного розвитку окремих регіонів Стародавніх Греції та Риму.

Історіографія культу Асклепія нараховує майже півтора століття. Американські дослідники долучилися до його вивчення у останній чверті XIX ст., спочатку коментуючи археологічні відкриття Афінського археологічного товариства та Французької школи в Афінах та згодом досліджуючи культ на основі нових археологічних джерел та власних наукових здобутків. До речі, в 1881 р. була заснована Американська школа антикознавства в Афінах. Вона стала

однією з найстаріших американських наукових установ за кордоном, яка була заснована для сприяння дослідженням класичної грецької цивілізації. У 1929 р. представники цієї школи розпочали розкопки храму Асклепія в Коринфі, а з 1931 р. – на Афінській Агорі. Проте певне домінування американської історіографії в цій сфері закріпилося лише після публікації фундаментальної монографії Е. та Л. Едельштейнів "Асклепій: Збірка та інтерпретація джерел" (1945), яка й сьогодні зберігає своє важливе наукове значення. Після її виходу друком інтерес до культу Асклепія значно зріс серед представників різних наукових дисциплін, що сприяло започаткуванню міждисциплінарних досліджень цієї теми.

Попри багаторічні дослідження, культ Асклепія залишається актуальним об'єктом наукового аналізу, з огляду на його складність і багатогранність. У перші століття нашої ери він поширився й на територію сучасної України, зокрема у Херсонесі, про що свідчать непрямі джерела.

Незважаючи на багаторічні й плідні зусилля американських науковців у процесі вивчення культу Асклепія, їхні надбання вивчені фрагментарно. Здебільшого маємо історіографічні огляди в спеціальних монографіях. Звісно, слід відзначити й ті праці, в яких йдеться про розвиток антикознавства в США, зокрема, серед таких історіографічних праць слід згадати дослідження К. Діля, який аналізував вплив німецьких академічних традицій на американську науку наприкінці XIX – на початку XX ст.; М. Райнгольда, який вивчав, як ідеї, образи та традиції Стародавніх Греції й Риму впливали на формування американської культури, починаючи від колоніального періоду; монографію С. Дайсона, у якій автор простежив еволюцію колекціонування та вивчення грецьких і римських старожитностей (від хобі заможних американських мандрівників XVIII–XIX ст. до становлення повноцінної академічної дисципліни); працю Л. Мерітт, присвячену діяльності Американської школи антикознавства в Афінах у середині XX ст. – періоду, позначеного як глобальними подіями (зокрема Другою світовою війною), так і стрімким розвитком археологічних та антикознавчих студій. Авторка детально описує еволюцію наукової програми Школи, створення та розширення її бібліотек, а також археологічні розкопки (зокрема на афінській

Агорі й у Коринфі). Окрему увагу вона приділяє провідній ролі Школи у налагодженні тісних зв'язків між грецькими та американськими академічними колами. Певний історіографічний аналіз міститься в рецензіях на монографії, присвячених культу Асклепія, біографічних нарисах про науковців, які займалися цією темою та передмовах до фундаментальних праць з культу Асклепія, які мають історіографічний характер. На сьогодні актуальним завданням є узагальнення цих оцінок та виокремлення недостатньо вивчених аспектів зазначеної проблематики.

Тривалий час в українській науковій літературі культ Асклепія майже не досліджувався. Згадки про нього містяться у статті В.І. Кадеєва, присвяченій медицині Херсонеса Таврійського; у статті Л. Г. Шепко, присвяченій образам богів-лікарів у художній культурі грецьких міст Північного Причорномор'я та деяких інших. Говорячи про сучасну українську історіографію, слід відзначити монографію Т. Шевченко, яка присвячена релігійним культам Херсонесу Таврійського.

Таким чином, визначення здобутків американських дослідників культу Асклепія є важливим завданням для сучасних науковців, адже це дозволить не лише систематизувати наукові знання про культ Асклепія, глибше з'ясувати його релігійне, соціальне та медичне значення в античному світі, а й досягнути роль окремих наукових шкіл у розвитку антикознавства, зокрема, з'ясувати внесок американських дослідників.

Джерельну базу дисертаційного дослідження складають різноманітні за формою та жанром історіографічні джерела, а саме монографії, статті, дисертації, автобіографії, рецензії, некрологи та інші тексти, в яких відобразилося ставлення американських істориків до тих чи інших проблем, які пов'язані з культом Асклепія (йдеться про доповіді на конференціях, статті в довідкових та енциклопедичних виданнях, про передмови до звітів про археологічні розкопки, або коментарі щодо деяких знайдених артефактів; про річні звіти Американської школи антикознавства в Афінах тощо).

Тематично історіографічні джерела з культу Асклепія можна поділити на наступні групи: праці, присвячені дослідженню речових та епіграфічних джерел

з культу Асклепія; праці, присвячені дослідженню синкретизму і сакральних практик у культі та праці, присвячені дослідженню медичного аспекту культу Асклепія.

Важливими результатами дисертаційного дослідження став комплексний аналіз наукового доробку американських вчених, які досліджували культ Асклепія, та визначення їхнього наукового внеску в історіографію проблеми; систематизація праць американських істориків культу Асклепія за проблемно-тематичним принципом; створення періодизації історіографічного процесу та характеристика основних етапів вивчення культу Асклепія, а також визначення провідних фахівців, які визначали специфіку того чи іншого історіографічного періоду. Також було удосконалено розуміння внеску окремих американських дослідників у вивчення культу Асклепія; дістало подальшого розвитку розуміння особливостей взаємодії американських та європейських істориків, зокрема, щодо дослідження культу Асклепія у Стародавній Греції та Римській імперії та використання міждисциплінарного підходу до вивчення культу Асклепія.

Аналіз ступеню дослідження культу Асклепія в американській історіографії останньої чверті XIX ст. – XXI ст. засвідчив комплексний характер самого культу, багатовекторність наукових підходів до нього та вагомий внесок американських дослідників у глобальний науковий дискурс.

Класифікуючи американські наукові дослідження культу Асклепія на групи та підгрупи за проблемно-тематичними ознаками та застосовуючи інші методи історіографічного аналізу, були визначені етапи відповідного історіографічного процесу. У результаті вдалося запропонувати періодизацію становлення та розвитку американських студій культу Асклепія, виявити чинники, які впливали на цей процес. Можна виділити кілька етапів становлення та розвитку американських студій культу Асклепія: 1) остання чверть XIX ст. (відкриття храмів Асклепія в Афінах та Епідаврї) – 1945 рік (вихід друком фундаментальної монографії Е. та Л. Едельштейн «Асклепій: збірка та інтерпретація джерел»); 2) 1945 рік – 1960-ті рр. (після публікації англійською мовою в США монографії К. Керенї «Асклепій: архетипний образ буття лікаря», дослідження культу Асклепія поширилось на площину психології); 1960-ті рр. – початок 2000-х рр.

(зміщення фокусу з релігійного та медичного виміру дослідження культу Асклепія на соціально-політичний); 2000-ні рр. – сучасність (застосування новітніх технологій та сучасних методів дослідження у вивченні проблематики культу Асклепія).

Таким чином, американська історіографія, що стосується медичного аспекту культу Асклепія, поступово з'ясувала складну систему релігійно-медичних практик, пов'язаних зі святилищами бога-цілителя. У фокусі досліджень опинилися не тільки архітектура та ритуали, а й психологічна динаміка, соціальні чинники та культурні обставини. Це підтверджує, що культ Асклепія в античному суспільстві був багаторівневим явищем, яке поєднувало лікування, віру і громадські цінності, забезпечуючи водночас потреби як окремих пацієнтів, так і всієї спільноти.

Такий комплексний погляд розширює уявлення про життя античного суспільства, підкреслюючи його синкретичну природу, де віра й знання, політика й медицина, приватний і громадський простір перепліталися в єдину цілісність.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані під час підготовки навчальних курсів та спецкурсів з історії Стародавніх Греції та Риму, античної культури, античної археології, історії релігій Стародавнього світу, історіографії, для проведення подальших досліджень культу Асклепія українськими науковцями. Міждисциплінарний характер роботи дозволяє залучати її результати при підготовці навчальних програм не лише за спеціальністю «Історія та археологія», а й спеціальностей медичного (Історія медицини), психологічного (Історія психології та психотерапії), архітектурного (Історія античної храмової архітектури) напрямів.

Ключові слова: культ Асклепія, історіографія, трансформації, просопографія, історична пам'ять, історія медицини, Рим, Римська імперія, римська провінція, Афіни, поліс, античність, язичництво, християнство.